

УДК 378.014.6:37.015.3:159.9

DOI 10.32755/sjeducation.2026.01.331

АКАДЕМІЧНА КУЛЬТУРА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ В ПЕРІОД ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Чубіна Тетяна Дмитрівна, доктор історичних наук,
професор, завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін,
Національний університет цивільного захисту України
(18034, вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, Україна,
e-mail: chubina@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9383-3604>;

Федоренко Яніна Анатоліївна, доктор історичних наук,
професор, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін,
Національний університет цивільного захисту України
(18034, вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, Україна,
e-mail: yanava@ukr.net)

ORCID: orcid.org/0000-0002-5206-0705;

Кришталь Аліна Олександрівна, кандидат педагогічних
наук, доцент, доцент кафедри
соціальних і гуманітарних дисциплін,

Національний університет цивільного захисту України
(18034, вул. Онопрієнка, 8, м. Черкаси, Україна,
e-mail: sovalina@ukr.net)

ORCID: orcid.org/0000-0002-1818-6603

Мета статті полягає в аналізі та теоретичному обґрунтуванні психолого-педагогічних умов формування академічної культури у здобувачів вищої освіти в період дії режиму воєнного стану.

Методологія дослідження ґрунтується на системному підході до вивчення зв'язків між явищами та процесами функціонування академічного середовища, порівнянні та узагальненні дотичних понять та явищ, а також емпіричному вивченні практичних аспектів формування академічної культури (анкетування, опитування, бесіда для виявлення наявних проблем у підготовці майбутніх фахівців та визначення найбільш оптимальних умов формування академічної культури).

Отримані результати. Аналіз означеної проблеми сприяв підготовці методичних рекомендацій і програми формування академічної культури.

Практична цінність полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані для розроблення рекомендацій щодо вдосконалення

політики академічної доброчесності закладів вищої освіти і підходів до формування академічної культури у здобувачів.

Ключові слова: академічна культура, здобувачі вищої освіти, психолого-педагогічні умови, доброчесність.

ACADEMIC CULTURE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS: CHARACTERISTICS OF PSYCHOLOGIC AND PEDAGOGIC CONDITIONS OF FORMATION DURING MARITAL LAW PERIOD

Chubina Tetyana, Doctor of Historic Sciences, Professor,
Head of the Department of Social and Humanitarian Disciplines,
National University of Civil Defense of Ukraine
(8 Onopriienko Street, Cherkasy, 18034, Ukraine,
e-mail: yanava@ukr.net)

ORCID: orcid.org/0000-0002-5206-0705;

Fedorenko Yanina, Doctor of Historic Sciences, Professor,
Associate Professor of the Department
of Social and Humanitarian Disciplines,
National University of Civil Defense of Ukraine
(8 Onopriienko Street, Cherkasy, 18034, Ukraine,
e-mail: chubina@ukr.net)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9383-3604>;

Kryshstal Alina, PhD of Pedagogic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Social
and Humanitarian Disciplines,
National University of Civil Defense of Ukraine
(8 Onopriienko Street, Cherkasy, 18034, Ukraine,
e-mail: sovalina@ukr.net)

ORCID: orcid.org/0000-0002-1818-6603

The purpose of the article is to analyze and theoretically substantiate the psychological and pedagogical conditions for the formation of academic culture in higher education applicants during the martial law regime.

The research methodology is based on a systematic approach to studying the connections between phenomena and processes of the functioning of the academic environment, comparing and generalizing related concepts and phenomena, as well as empirically studying practical aspects of the formation of academic culture (questionnaires, surveys, interviews to identify existing problems in the training of future specialists and determining the most optimal conditions for the formation of academic culture).

Results obtained. The analysis of the specified problem contributed to the preparation of methodological recommendations and a program for the formation of academic culture.

The practical value is that the results of the study can be used to develop recommendations for improving the policy of academic integrity of higher education institutions and approaches to the formation of academic culture in applicants.

Key words: *academic culture, higher education applicants, psychological and pedagogical conditions, integrity.*

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлена докорінними змінами у системі вищої освіти, що відбуваються під впливом інтеграції української освіти у європейський простір, визнанням потреби в нових стандартах якості вищої освіти, а також умовами воєнного стану. Особливо зростає необхідність у підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних діяти етично, відповідально і професійно. Академічна культура є запорукою якісної освіти, водночас – не лише сукупністю норм та правил, а й здатністю до усвідомленої, самостійної і вмотивованої академічної діяльності.

Разом з тим у практиці вищої школи зберігається потреба в науково обґрунтованих підходах, інструментах і педагогічних умовах, що сприятимуть системному й цілеспрямованому розвитку академічної культури у здобувачів. Зазначене зумовлює необхідність комплексного дослідження процесу формування академічної культури у здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню різних аспектів академічної культури присвячені праці вітчизняних і зарубіжних науковців: М. Бойченко, С. Коломієць, В. Кубко, І. Пак, О. Слободянюк, А. Гаріс, С. Лінч та ін. Однак попри існування значної кількості досліджень, організації і проведення різноманітних курсів підвищення кваліфікації з питань академічної культури, зокрема із залученням міжнародних експертів зазначеного напрямку, проблема формування академічної культури у здобувачів закладів вищої освіти (ЗВО) України лишається актуальною.

У сучасних наукових дослідженнях поняття «академічна культура» трактують як сукупність цінностей, норм, правил поведінки, традицій, моделей спілкування і способів організації навчально-наукової діяльності, які є прийнятними в акаде-

мічній спільноті. У широкому розумінні поняття «академічна культура» є сукупністю науки, культури та знання. На думку І. Пак [1, с. 23], позитивні соціальні перетворення, що виникають завдяки академічній культурі, виходять за рамки соціального інституту освіти, проте формування її основних принципів і власне відтворення напряму пов'язані саме з університетським середовищем та вищою освітою.

Мета статті – охарактеризувати психолого-педагогічні умови формування академічної культури у здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу сучасних досліджень нами узагальнено трактування поняття «академічна культура» в академічному середовищі як комплексна соціокультурна система, що об'єднує цінності, норми, традиції, способи навчальної, наукової і комунікативної діяльності, притаманні академічній спільноті.

Дискутуючи стосовно ключових характеристик академічної культури, К. Покотило та С. Силкіна [2, с. 145] наводять аргументи відповідно до таких критеріїв:

1) походження: академічна культура виникає спонтанно, ґрунтуючись на взаємодії і поведінці членів академічної спільноти;

2) керованість: норми і цінності академічної культури є саморегульованими, що формуються внаслідок соціальної взаємодії, а не під впливом формальних правил чи авторитету;

3) джерело підтримки: академічна культура має власні норми і цінності, що передаються від одного покоління академічної спільноти до іншого;

4) здатність до адаптації: академічна культура адаптована, може змінюватися з плином часу у відповідь на нові виклики та обставини.

Структура академічної культури є багатокомпонентною і від того, наскільки ці компоненти узгоджені, інтегровані і реалізовані у щоденній практиці закладу вищої освіти, залежить ефективність формування академічної культури у здобувачів. Без глибокого розуміння внутрішньої організації академічної культури неможливо розробити цілісну стратегію виховання академічних цінностей, підтримки студентської автономії, мо-

тивації і заохочення до наукової діяльності та дотримання норм доброчесності.

Дотримуємося думки, що структуру академічної культури становлять такі елементи:

1) ціннісно-смысловий – охоплює систему переконань, цінностей і норм, що визначають ставлення здобувача до освіти, науки, академічної доброчесності, інтелектуальної свободи та професійної етики. Наявність сформованих загальнокультурних і морально-етичних цінностей є передумовою готовності дотримуватися стандартів доброчесності;

2) когнітивний – представлений комплексом знань про нормативно-правові засади освітнього процесу, політику академічної доброчесності в закладі вищої освіти, правила усної і письмової комунікації, методи наукових досліджень, інформаційну культуру тощо, що забезпечує розуміння сутності наукової діяльності, алгоритмів роботи з інформацією, критеріїв якості академічних текстів і принципів уникнення плагіату;

3) операційно-діяльнісний – представлений практичними вміннями й навичками академічного письма, роботи з джерелами, критичного читання і цитування; планування наукових досліджень; участю в наукових дискусіях; навичками самоорганізації, тайм-менеджменту, дотримання етичних норм у повсякденній навчальній практиці тощо;

4) соціокультурний – охоплює соціальні і культурні риси академічного середовища, зокрема місцеві традиції та історичні особливості закладу вищої освіти, культурні коди, ступінь інклюзивності та відкритості, вплив міжнародних академічних норм тощо;

5) комунікативний – відображає здатність ефективно взаємодіяти в академічному середовищі, вести наукові дискусії, співпрацювати у процесі виконання групових проєктів, дотримуватися етичних норм міжособистісної комунікації;

6) рефлексивно-регулятивний – позначає здатність здобувача оцінювати власну академічну поведінку, відстежувати дотримання норм доброчесності, аналізувати якість власної навчальної та наукової діяльності. Розвинена рефлексія сприяє

формуванню автономності, відповідальності та здатності до саморозвитку.

Недостатня сформованість хоча б одного з них може призвести до порушень академічної доброчесності, зниження якості освітніх результатів та деформації професійного становлення.

На жаль, як зазначають Л. Поліщук і К. Гайдукевич, у багатьох академічних спільнотах України робота щодо формування академічної культури «обмежується лише оприлюдненням на офіційному сайті переліку нормативних документів, спрямованих на захист академічної доброчесності та «натягуванням» правильним відповідям науково-педагогічного персоналу й представників студентського самоврядування на акредитаційних процесах» [3, с. 33]. Зазначене нівелює фундаментальні засади і принципи академічної доброчесності і вочевидь не сприяє формуванню академічної культури.

Безсумнівно особливу роль у контексті нашого дослідження відіграє профілактичний підхід до забезпечення якості освіти, що полягає у систематичному інформуванні учасників освітнього процесу стосовно різних аспектів академічної культури, консультуванні здобувачів щодо принципів доброчесності та антикорупції, коректної роботи з науковими джерелами, ознайомлення з особливостями академічного письма, специфікою участі у науково-комунікативних заходах та вихованні відповідальності за результати навчання. Такий підхід сприяє зниженню рівня академічних порушень, особливо в умовах обмежених ресурсів, підвищеного рівня психологічної тривожності і вимушеної зміни освітніх форматів.

Зазначене актуалізує **першу умову** формування академічної культури у здобувачів вищої освіти, що полягає в усвідомленні сутності академічної культури, її цінностей і розуміння її значення у процесі становлення особистості майбутнього фахівця.

Надалі необхідно правильно обрати методи і засоби формування академічної культури. Семенов О. пропонує «проектувати методіку формування академічної культури відповідно до: 1) принципів системності та послідовності в навчанні; 2) універсальної трикомпонентної моделі творчого середовища, яка базується на тому, що розвиток творчого мислення розгляда-

ється як мета, засіб та мотивувальний фактор навчання; 3) інтеграції змісту навчальних дисциплін мовно-комунікативного та професійно-предметного спрямування; 4) застосування активних, інтерактивних та колаборативних методів і прийомів навчання та контролю знань; методики культурно-мовного моніторингу; 5) розвитку науково-дослідних лабораторій, ресурсних центрів з академічної комунікації» [4, с. 67].

Ділячись з науково-педагогічною спільнотою передовим досвідом формування академічної культури у здобувачів, О. Семенов звертає увагу на застосування сучасних методів навчання, що спрямовані на «активне залучення здобувачів до наукової діяльності, самостійність у виборі тем індивідуальних завдань, розвиток здатності до самопрезентації результатів дослідження. Репродуктивний метод пропонується використовувати для виконання роботи зі статистичними даними і наукометричними базами; проблемний – для розвитку критичного мислення, аналітичних умінь та ідентифікації дослідницьких проблем; дослідницький – реалізується через самостійне виконання наукових проєктів; проєктний – для формування навичок планування й реалізації досліджень, метод навчальної дискусії – для розвитку аргументації й ведення наукового діалогу, діалогічні методи сприяють формуванню культури наукової комунікації, свободи наукової творчості та полілогу в академічному середовищі» [5, с. 107].

Морально-етичні цінності і фундаментальні принципи академічної доброчесності безперечно мають бути інтегровані у всі освітні компоненти. Як свідчить аналіз офіційних сайтів вітчизняних закладів вищої освіти, що входять до рейтингу провідних ЗВО України 2025 року [6] освітньо-професійних програм та си́лабусів навчальних дисциплін, найбільшу спрямованість на формування академічної культури у здобувачів відмічено в таких освітніх компонентах: «Академічна доброчесність», «Антикорупція та доброчесність», «Основи академічної культури», «Основи академічного письма», «Основи професійної етики та комунікації», «Основи наукових досліджень», «Організація і методика наукових досліджень» тощо. Наголосимо на важливості побудови цілісної структури кож-

ного освітнього компонента, що ґрунтується на принципах академічної доброчесності (чесність, довіра, справедливість, законність, повага тощо).

Можемо визначити **другу умову** формування академічної культури у здобувачів вищої освіти, що передбачає добір психолого-педагогічного інструментарію для ефективного формування академічної культури у здобувачів вищої освіти.

В умовах воєнного стану актуальність забезпечення сприятливого психолого-педагогічного середовища істотно зростає, оскільки здобувачі вищої освіти перебувають у ситуації підвищеного психологічного напруження, невизначеності та емоційної нестабільності. Ці фактори безпосередньо впливають на їхню навчальну мотивацію, здатність до саморегуляції та дотримання норм академічної культури. За таких обставин особливого значення набуває психологічна підтримка здобувачів освіти, створення атмосфери безпеки, прийняття та розуміння, що сприяє збереженню їхнього психоемоційного благополуччя та залученості до освітнього процесу. Окрім належних санітарно-гігієнічних умов для безперервного навчання в очному або змішаному форматі необхідна наявність сучасного комп'ютерного обладнання та засобів інформаційно-комунікаційних технологій, доступу до безперебійного інтернету, облаштованого захисного укриття та інших матеріальних благ, корисних для організації і здійснення освітнього процесу.

Аналіз наукових джерел свідчить, що психолого-педагогічне середовище, орієнтоване на формування академічної культури, повинно забезпечувати гнучкість організації освітнього процесу, зокрема адаптацію форм, методів і засобів навчання до умов дистанційного або змішаного навчання, можливостей здобувачів освіти та їхнього індивідуального досвіду в умовах війни [7]. Важливою умовою є відкритий і доброзичливий діалог між викладачами та здобувачами, який дає змогу не лише чітко окреслити академічні вимоги, а й пояснити сутність ціннісних орієнтирів академічної культури, сформувати усвідомлене ставлення до академічної доброчесності як невід'ємної складової професійного становлення майбутнього фахівця.

Також важливо забезпечити баланс між академічною вимогливістю і педагогічною підтримкою. Надмірна формалізація вимог без урахування об'єктивних життєвих обставин здобувачів вищої освіти може призводити до зниження рівня довіри і мотивації, формального ставлення до академічної культури. Натомість вияви людяності і щирості, поєднання чіткості вимог з емпатією та гнучкістю, сприяють формуванню внутрішньої відповідальності здобувачів за результати власної навчальної діяльності. Зазначимо, що учасники проведеного опитування відзначали позитивний вплив *наставництва* і *менторства* на формування академічної культури у здобувачів ЗВО відповідно до чотирьох критеріїв: психологічний, педагогічний, соціо-культурний та когнітивний.

Можливість звернутися до штатного психолога допомагає всім учасникам освітнього процесу адаптуватися до нових викликів, отримати індивідуальні консультації, а також взяти участь у спеціально організованих заходах, спрямованих на формування резильєнтності, розвиток емоційного інтелекту, підтримку психоемоційного стану тощо.

Третьою умовою формування академічної культури у здобувачів вищої освіти є створення безпечного психолого-педагогічного середовища для формування академічної культури у здобувачів вищої освіти, зокрема з урахуванням вимог воєнного стану.

Зважаючи на вищезазначене, формування високого рівня академічної культури у здобувачів вищої освіти можливе за умов:

- 1) усвідомлення сутності академічної культури, її цінностей і розуміння її значення у процесі становлення особистості майбутнього фахівця;
- 2) добір психолого-педагогічного інструментарію для формування академічної культури у здобувачів вищої освіти;
- 3) створення належного психолого-педагогічного середовища для формування академічної культури у здобувачів вищої освіти, зокрема з урахуванням вимог воєнного стану.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що академічна культура здобувачів вищої освіти – це соціокультурна система, що інтегрує академічні і загальнолюдські цінності, норми і моделі поведінки, стратегії навчання, правила

взаємодії учасників освітнього процесу, що визначає передумови ефективного функціонування закладу вищої освіти. Психолого-педагогічними умовами формування академічної культури у здобувачів вищої освіти визначено: усвідомлення сутності академічної культури і розуміння її значення; оптимальний підбір психолого-педагогічного інструментарію для формування академічної культури; забезпечення належного психолого-педагогічного середовища для формування академічної культури у здобувачів вищої освіти, зокрема з урахуванням вимог воєнного стану.

Перспективами подальших досліджень є аналіз підходів до формування у здобувачів вищої освіти умінь і навичок рефлексії власної академічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Пак І.В. Академічна культура українського студентства: фактори формування та особливості прояву: дис. ... канд. соц. наук: 22.00.04. Харків, 2019. 251 с.
2. Покотило К. М., Силкіна С. О. Академічна культура та доброчесність в освітньому процесі в умовах воєнних реалій (на прикладі архітектурного факультету Київського національного університету будівництва і архітектури). *Слобожанський науковий вісник*. Серія: Філологія. 2023. Випуск 3. С. 144–149.
3. Поліщук Л. О., Гайдукевич К. А. Академічна культура закладів вищої освіти України. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Культурологія. 2023. № 2. С. 28–35.
4. Семенов О. М. Академічна культура дослідника: європейський та національний контексти: навчальний посібник. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 218 с.
5. Семенов О. Розвиток академічної культури здобувачів PhD в освітньо-культурному просторі ЗВО в умовах воєнного часу. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Том 12, № 10. С. 103–109. URL: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i10-016>.
6. Рейтинг університетів Україна за 2025 рік. Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта» і міжнародні експерти IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence. URL: <https://www.education.ua/vstup/university-ranking/>.
7. Методичні рекомендації щодо здійснення освітньої діяльності соціально-гуманітарного напрямку на період дії правового режиму

воєнного стану / Т. Д. Чубіна, М. Й. Дмитренко, Д. В. Усов, Я. А. Федоренко та ін. Черкаси : ЧПБ, 2024. 260 с.

References

1. Pak, I. V. (2019), "Academic culture of Ukrainian students: factors of formation and features of manifestation": PhD in Psychology Thesis, Kharkiv.

2. Pokotilo, K. M., Silkina, S. O. (2023), "Academic culture and integrity in the educational process in conditions of war realities (on the example of the Faculty of Architecture of the Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture)", *Slobozhanskyi Scientific Bulletin*, Issue 3, pp. 144–149.

3. Polishchuk, L. O., Gaidukevych, K. A. (2023), "Academic culture of higher education institutions of Ukraine", *Bulletin of the National Academy of Management Personnel of Culture and Arts. Culturology*, No. 2, pp. 28–35.

4. Semenog, O. M. (2021), "Academic culture of the researcher: European and national contexts", Sumy.

5. Semenog, O. (2024), "Development of academic culture of PhD candidates in the educational and cultural space of higher education institutions in wartime conditions", Vol. 12, No. 10, pp. 103–109, available at: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i10-016> (accessed 12.12.2025).

6. Ranking of universities in Ukraine for 2025. Center for international projects "Euroeducation" and international experts IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence, available at: <https://www.education.ua/vstup/university-ranking/> (accessed 03.01.2026).

7. Chubina, T. D., Dmytrenko, M. Y., Usov D. V., Fedorenko Ya. A. (2024), Methodological recommendations for the implementation of educational activities of a social and humanitarian direction during the period of the legal regime of martial law, Cherkasy.

Дата першого надходження статті до видання: 24.01.2026.

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.02.2026.

Дата публікації (оприлюднення): 23.03.2026.